

8. World Population Prospects. The 2017 Revision. United Nations. – New York, 2017. – Режим доступу: https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf
9. World Migration Report 2018 / International Organization for Migration. – Режим доступу: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en.pdf
10. Europe's Growing Muslim Population. 29.11.2017. – Режим доступу: <http://www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>
11. Семененко И.С. Интеграция инокультурных сообществ в развитых странах / Ирина Семененко // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – №10. – С.58-68.
12. Brak N., Startin N. Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream / Nathalie Brack, Nicholas Startin // International Political Science Review. – 2015. – Vol.36. – №3. – P. 239–249.
13. Sollner F. «It's the Economy, Stupid!» Bemerkungen zum Abschneiden der AfD bei der Bundestagswahl 2017 / Fritz Sollner // ifo Schnelldienst. – 2017. – №22. – S.21–24.
14. Lang K.-O. Zwischen Ruckbesinnung und Erneuerung / Kai-Olaf Lang // Osteuropa. – 2016. – Heft 1-2. – S.61 – 7–8.

УДК 327:316.422+94(73:47+57)

Фоцан Я.І.

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

У статті показано, що Сполучені Штати Америки в перші роки після розпаду СРСР стали серйозним каталізатором модернізаційних змін у більшості нових незалежних держав. Це стало можливим насамперед завдяки значній фінансово-економічній допомозі, військово-технічному сприянню, співпраці у сфері освіти, охорони здоров'я, науки тощо. Доведено, що допомога часто слугувала інструментом США у зовнішньополітичній сфері з метою зміцнення власних позицій.

Ключові слова: США, пострадянські країни, трансформація, модернізація.

Фоцан Я.І. Соединенные Штаты Америки как инициатор трансформационных процессов в странах постсоветского пространства

В статье показано, что Соединенные Штаты Америки в первые годы после распада СССР стали серьезным катализатором модернизационных изменений в большинстве новых независимых государств. Это стало возможно, прежде всего, благодаря значительной финансово-экономической помощи, военно-техническому содействию, сотрудничеству в сфере образования, здравоохранения, науки и т. п. Доказано, что помощь часто служила инструментом США во внешнеполитической сфере с целью укрепления собственных позиций.

Ключевые слова: США, постсоветские страны, трансформация, модернизация.

Foschan Ya.I. United States of America as a transformation process initiative in the countries of post-space

The paper determines that in the first years after the collapse of the USSR, the United States became a serious catalyst for modernization in most of the newly independent states.

This was possible, first, due to the considerable financial and economic assistance, military technical aid and, to a certain extent, to cooperation in the fields of education, health care, science, etc. At the same time, the conclusion states that the aforementioned assistance often served as a kind of a US instrument in the foreign policy sphere in order to strengthen its own position in this or that region.

Key words: USA, post-Soviet countries, transformation, modernization.

Сполучені Штати Америки є однією з ключових держав у світі. Вони мають домінуючий вплив на глобальні трансформаційні процеси. США є чи не єдиним суб'єктом системи міжнародних відносин, який володіє неформальним статусом наддержави. Вашингтон намагається закріпити за собою роль глобального лідера, з одного боку, посилюючи вплив на перебіг глобальних процесів, з іншого, – розширюючи присутність в різних регіонах світу. Після розпаду СРСР перед Сполученими Штатами відкрилися широкі перспективи просування своїх інтересів на пострадянському просторі. Намагаючись створити там вигідні для себе умови та, водночас, запобігти потенційній шкоді світовому лідерству, США виступили каталізатором модернізаційних змін у більшості колишніх республік Радянського Союзу.

Внаслідок розпаду СРСР з'явилася низка нових незалежних держав у Центральній Азії (далі – ЦА): Казахстан, Киргизія, Узбекистан, Туркменістан та Таджикистан. З огляду на кардинальну зміну в зв'язку із цим геополітичних умов як у світі загалом, так і в азійському регіоні зокрема, нові держави потрапили до ситуації, яка вимагала проведення політичних і соціально-економічних реформ. Це вимагало міжнародної допомоги.

Існують різні підходи до оцінки ефективності й істинної мети діяльності США у якості прискорювача модернізаційних змін у країнах ЦА. Так, російські дослідники ставлять на чільне місце бажання Вашингтону вивести країни регіону зі сфери економічного, військового та політичного впливу РФ [1]. Натомість вчені з України не роблять настільки кардинальних висновків, підкреслюючи неабияку роль допомоги США для розвитку держав ЦА [2; 3]. На наш погляд, однозначної оцінки політики Вашингтону не варто робити. Незважаючи на те, що Сполучені Штати у своїй центральноазійській стратегії намагалися передусім досягти певних власних зовнішньополітичних інтересів, країни ЦА, зрештою, отримали від американської допомоги більше користі, ніж шкоди. Спробуємо довести цю тезу на фактичному матеріалі.

Науковці виділяють декілька етапів еволюції політики США в ЦА [1, с.93-103; 4, с.52-54]. **I період** (перша половина 90-х рр. XX ст.) характеризувався певною обережністю. Вашингтон фактично обмежився лише дипломатичним визнанням нових незалежних держав та підтвердженням міжнародного статусу кордонів колишніх республік СРСР. Утім, вже тоді почали виявлятися економічна (передусім, нафтогазова) та військово-політична (співпраця з НАТО) складові центральноазійської політики США. У **II періоді** (друга половина 90-х рр. XX ст.) на перший план виходить питання каспійських енергоресурсів. Зокрема, американці активно лобіюють проект нафтопроводу Баку – Тбілісі – Джейхан, який мав іти в обхід територій Росії та Ірану. З метою гарантій безпеки інвестицій та нафтогазового експорту в регіоні було активізовано втілення Програми «Партнерство заради миру». **III період** (2001–2005) характеризувався широкомасштабною боротьбою з міжнародним тероризмом (зокрема, з ісламськими радикалами). У зв'язку із цим на території ЦА було засновано низку військових баз США, ініційовано проведення військової операції в Афганістані тощо. Початок **IV періоду** (з 2006) відзначився певним послабленням військово-політичної ролі США в регіоні. Американці були змушені залишити декілька своїх військових баз в ЦА.

Нині, на нашу думку, зважаючи на прихід до влади у США Д.Трампа, американська політика стосовно ЦА може кардинально змінитися, що дає підстави говорити про початок наступного періоду. Чого ж варто очікувати країнам регіону від нової влади США? Чіткої позиції Вашингтону щодо цього питання на сьогодні не існує. За інформацією фахівця з проблем ЦА Р.Кангаса (Університет національної оборони США), станом на весну 2017 р. ніяких реальних обговорень з приводу цієї частини світу в США ще не проводилося, за винятком, можливо, планування заходів з підтримки боротьби з войовничим екстремізмом. За його прогнозами, стосунки США з центральноазійськими державами можуть почати будуватися не на якихось фундаментальних принципах, а на основі торгу з приводу вузьких і конкретних питань. За такого сценарію, цілком ймовірно, основним пріоритетом стануть питання безпеки. Водночас Р.Кангас відзначає, існує висока можливість зменшення програм допомоги, в рамках яких у ЦА за останні десятиліття було вкладено сотні мільйонів доларів. Вашингтон може відмовитися від

фінансового «пряника», яким можна переконувати партнерів у регіоні чітко дотримуватися американських пріоритетів [5].

Утім, як би не розвивалися подальші події, ЦА залишається стратегічно важливим регіоном, вузлом низки вагомих геополітичних параметрів. Зокрема, географічного – близькість до Китаю, Росії та Ірану, посилення впливу яких на держави ЦА навряд чи сподобається США. Енергетичного – потужні каспійські нафтогазові родовища, щодо використання котрих у Вашингтоні є чіткий план, пов'язаний із встановленням контролю над економічним й енергетичним потенціалом Каспійського моря та його узбережжя. Нарешті, не менш суттєве питання міжнародної безпеки, зумовлене високою концентрацією у цій частині світу осередків ісламського екстремізму.

Особливості співпраці США з країнами ЦА можна розглянути на прикладі Казахстану та Таджикистану. Наразі для Астани співробітництво з Вашингтоном є одним з головних зовнішньополітичних векторів. Так у квітні 2012 р. відбулося перше засідання казахстансько-американської комісії зі стратегічного партнерства. В її рамках стали активно розвиватися стратегічні діалоги щодо енергетики, торгівлі та інвестицій. Особливий акцент було зроблено на таких напрямках партнерства, як наука й технології, економіка і бізнес. Було досягнуто низки домовленостей щодо посилення взаємодії США та Казахстану в сфері інформаційних технологій, біотехнологій, енергозбереження на основі інноваційних проектів і комерціалізації наукових досягнень. Одним з пріоритетів є військове співробітництво: взаємодія між збройними силами двох країн, участь у спільних навчаннях військовослужбовців Казахстану та США, спроби стабілізувати ситуацію в Афганістані. США підкреслюють потенціал Казахстану в просуванні інтеграційних процесів у регіоні, які можуть зіграти ключову роль у відновленні економіки Афганістану, а також розвитку регіону загалом [3, с.48-50].

Зацікавленість Вашингтону в співпраці з Душанбе викликана передусім наявністю потужних енергоресурсів Каспійського регіону, значною ділянкою спільного кордону з Афганістаном, а також деякими іншими факторами. Свого часу США вдалося заручитися довірою керівництва країн ЦА шляхом надання пільгових кредитів. Сучасні американо-таджицькі відносини переважно прогресують у площині міжурядових контактів й навчальних програм з обміну. Особливу роль тут

відіграє Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), яке вкладає значні ресурси в технічну та інституційну сфери Таджикистану, працюючи спільно з урядом країни у напрямі покращення її привабливості на світовому ринку інвестицій і торгівлі. За даними посольства США, у період із 1992 до 2012 рр. Таджикистану для реалізації програм технічної допомоги, гуманітарних, освітніх та інших програм надано понад 900 млн. дол. США. Вашингтон сприяє виходу країни на глобальні та регіональні ринки. USAID спільно з Фондом Ага Хана і в співпраці з компанією «Памір Енерджі» підписали угоду, спрямовану на розвиток прикордонної торгівлі електроенергією між Таджикистаном й Афганістаном [2, с.73-74].

Іншим важливим для США регіоном пострадянського простору є Балтійський регіон, який внаслідок розпаду СРСР та припинення протистояння ворожих блоків періоду «холодної війни» зазнав геополітичних трансформацій. Регіон Балтійського моря має значне геополітичне значення, становить частину геостратегічного Північноатлантичного регіону (далі – ПАР).

ПАР, всупереч своєму периферійному розташуванню, традиційно відігравав провідну роль у «великій політиці», що можна пояснити, перш за все, його важливим стратегічним місцезнаходженням. ПАР є транзитною територією між Європою і Північною Америкою. В умовах виникнення уніполярного світу США продемонстрували підтримку невеликим державам регіону Балтійського моря шляхом сприяння вступу Польщі і трьох країн Балтії до НАТО. Вашингтон був зацікавлений у збереженні нового розподілу сил у регіоні та стабільності оновленої системи міждержавних відносин, в якій політичний вплив Росії на нього є обмеженим. Сполучені Штати значною мірою стали чинником збереження нового статус-кво. Наразі США відіграють роль стратегічного посередника у відносинах країн Балтії з Росією і гаранта їхньої безпеки [6, с.129-131].

Відносини зі США відігравали, і продовжують відігравати вирішальну роль для формування і здійснення зовнішньої політики країн Балтійського регіону. Після розпаду СРСР територія Північно-Східної Європи набула нового значення для Вашингтону, ставши місцем перетину трьох векторів регіональної американської політики: російської, балтійської та північної. США почали проводити політику послаблення позицій Росії у регіоні та зміцнення власного впливу і країни Балтії були зацікавлені у такому розвитку подій.

Так, одним із перших кроків з боку США була програма Північноєвропейської ініціативи, яка мала сприяти побудові економічно цілісного регіону, зміцненню регіонального співробітництва і транскордонних зв'язків. Іншим знаковим кроком було підписання Хартії про партнерство з країнами Балтії (Балтійської хартії). Цей документ є значущим з трьох основних причин. По-перше, він визнавав роль балтійських держав у американській стратегії гарантування безпеки і стабільності на Європейському континенті. По-друге, Хартія підкреслювала зацікавленість Вашингтона у незалежності, суверенитеті, територіальній цілісності і безпеці Естонії, Латвії та Литви. І, по-третє, відповідно до Хартії, США зобов'язувалися брати участь у створенні сприятливих умов для приєднання держав Балтії до НАТО та інших євроатлантичних інституцій. Послаблення ролі Росії в регіоні, пов'язане з її становищем фактично переможеного у «холодній війні», та посилення ролі США як переможця суттєво вплинули на формування нового контуру східно-балтійського субрегіону з орієнтацією країн Балтії на США як на головного стратегічного партнера [7, с.8-9].

Для Латвії, Естонії та Литви важливим було отримання повної підтримки з боку Америки в питанні гарантування безпеки. Заради вступу до НАТО вони активно сприяли впровадженню американської політики в регіоні, намагаючись своєю беззаперечною підтримкою підштовхнути Вашингтон у напрямку прискорення їхнього залучення до трансатлантичних структур. Проте США в 1990-ті рр., хоч й були зацікавлені у посиленні та зміцненні свого впливу в регіоні Балтійського моря, але не бажали погіршення відносин з Росією. Ситуація змінилася за часів президента Дж.Буша (2001–2009).

США хотіли просувати НАТО на Схід. Того ж прагнули країни Балтії. Отже, розширення було ініціативою, заснованою на обопільному інтересі. Підтримавши цей крок, Сполучені Штати збільшили власну міць і силу в уніполярному світі. Америка була зацікавлена впливати на зовнішню політику та політику безпеки Європи. Для цього були потрібні надійні союзники, які б підтримували американські прагнення й дії та, водночас, були б надійними захисниками американських інтересів в ЄС. У свою чергу, держави Балтії отримали в особі США могутнього союзника, який сприяв їх вступу до НАТО як реалізації основної

зовнішньополітичної мети – отримання надійних гарантій безпеки, загрозу якій балтійські держави вбачали в Росії [7, с.13].

На Празькому саміті НАТО в листопаді 2002 р. було ухвалено рішення про приєднання семи країн, серед яких були країни Балтії. Таким чином, не зважаючи на супротив Росії та скептицизм деяких західних експертів відносно доцільності вступу до НАТО балтійських країн, Литва, Латвія та Естонія стали членами Альянсу. Для Вашингтона це був політично важливо, хоча внесок цих країн у військову машину НАТО мінімальний. Американські фахівці зазначають, що Естонія, Латвія, Литва могли б скласти частину нового ядра Альянсу з країн Центрально-Східної Європи, які особливо зацікавлені у подальшому залученні США до європейських справ. Це ядро могло б стати у нагоді Вашингтону у протидії спробам «розмивання» НАТО, перетворення Альянсу в організацію типу ОБСЄ або підміні Північноатлантичного альянсу військовим контингентом Європейського Союзу [8, с.80-81].

У жовтні 2003 р. США представили ініціативу під назвою «Розширене партнерство в Північній Європі», яка підкреслювала нове значення країн Балтії. Її можна розглядати не тільки як зовнішньополітичну лінію Сполучених Штатів щодо регіону Балтійського моря, але й як інструмент впровадження американських інтересів на території країн колишнього СРСР.

Говорячи про стосунки між США і країнами Балтії за часів президентства Дж. Буша, слід зауважити, що його адміністрація проводила доволі успішну балтійську політику. Основні плани Вашингтона щодо цих країн було втілено у життя: вступ Естонії, Латвії та Литви до НАТО; повна підтримка цими державами політики США в світі; надійний захист балтійськими країнами американських інтересів в ЄС. У цей час відбувся остаточний перехід держав Балтії з під впливу Росії до сфери інтересів Сполучених Штатів. У свою чергу зазначені країни шукали і отримали в особі США потужного союзника, що сприяв їхньому членству в НАТО, а отже і виконання основної зовнішньополітичної мети – отримання надійного гаранта їхньої безпеки, основну загрозу якій балтійські держави вбачали в Росії [8, с.84]. Нині в умовах агресивної політики РФ по відношенню до низки країн, що перебували у складі СРСР, питання безпеки країн Балтії стало як ніколи гострим.

У цьому контексті візит президента США Б.Обами (2009–2017) до Естонії восени 2014 р. мав, на думку експертів, передусім символічний характер, демонструючи підтримку на тлі страху балтійських країн перед агресією Росії. Президент дав чітко зрозуміти, що всі країни-члени НАТО рівноправні й рівень безпеки для всіх членів Альянсу однаковий, незважаючи на розміри та політичне значення окремих країн, що входять до нього. Цей сигнал був покликаний розвіяти побоювання країн балтійського регіону, які почали лунати після анексії Росією Криму [9]. Політика США, щодо посилення сил Альянсу в країнах Балтії, не змінилася й за президента Д.Трампа. Зокрема, навесні 2017 р. у згаданих країнах завершилося формування багатонаціональних батальйонів Альянсу, до складу яких входять американські солдати [10].

Таким чином можемо констатувати, що на пострадянському просторі у США існує бажання якомога міцніше закріпити свої позиції у центральноазиатському регіоні, послабивши тут вплив Китаю та Росії. З огляду на це, за чверть століття, що минуло з часів розпаду СРСР, США надали країнам ЦА значну фінансово-економічну та військово-технічну допомогу, яка принесла суттєву користь економіці та безпеці тим, хто її одержав. Позитивною тенденцією є й те, що співпраця США з країнами ЦА продовжується до нинішнього часу, поширюючись на сфери освіти, охорони здоров'я, науки.

Щодо країн Балтії, то після здобуття ними незалежності США неодноразово демонстрували їм свою підтримку. Зокрема, було підписано Балтійську хартію, створено програми Північноєвропейської ініціативи, Вашингтон забезпечив вступ країн Балтії до НАТО. Загалом дії США щодо балтійських країн та держав ЦА були частиною політики послаблення позицій Росії в регіоні та зміцнення там власного впливу. Країни Балтії, які після отримання суверенітету взяли курс на зближення зі США, були зацікавлені у такій політиці.

Використані джерела та література:

1. Касюк Л.А. Политика США на постсоветском пространстве в центральноазиатском регионе / Л.А. Касюк // Вестник МГЛУ. – 2010. – Вып.2. – С. 89–106.
2. Лажнік В.Й. Місце Таджикистану в геополітичних інтересах США / В.Й. Лажнік, Л.С. Мельник // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2012. – № 21. – С. 69–75.

3. Східний вектор стратегічного партнерства України в умовах глобального світу. Аналітична доповідь // За ред. В.О. Кіктенко. – К. : Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 2013. – 184 с.
4. Лаумулин М. Стратегия и политика США в Центральной Азии / М. Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ. Журнал социально-политических исследований. – 2007. – № 4(52). – С. 51–63.
5. Какой будет политика США в Центральной Азии? 14.03.2017. – Режим доступа: <http://inozpress.kg/news/view/id/50843>
6. Божко С.О. Геополітичне положення регіону балтійського моря / С.О. Божко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 120, – Ч. I. – С. 127–137.
7. Аракелян Д.В. Зовнішня політика країн Балтії в контексті розширення ЄС та НАТО: автореф. дис. канд. політ. наук / Аракелян Діана Вячеславівна. – К., 2008. – 20 с.
8. Аракелян Д.В. США – країни Балтії: становлення і розвиток відносин / Д.В. Аракелян // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2006. – Вип. 61, – Ч. II. – С. 75–83.
9. Філатова І. Обама в Таллінні виправдав надії країн Балтії / І. Філатова, Д. Білик. 04.09.2014. – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/1D6C3>
10. Соколов С. У Литві завершили комплектування батальйону НАТО. 30.05.2017. – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/2drMt>

УДК 327.8(73+510)

Цапко О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ КНР ЩОДО ЦЕНТРАЛЬНОАЗІАТСЬКИХ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

У статті проаналізовано сутність економічної політики КНР щодо країн Центральної Азії, дано характеристику основним формам та методам її реалізації. Показано етапи становлення економічної співпраці КНР із центральноазіатськими країнами пострадянського простору.

Ключові слова: економічна політика, суперництво, «стратегія поступового проникнення», сировинні ресурси, концепція «Шовкового шляху».

Цапко А.Н. Особенности экономической политики КНР относительно центральноазиатских стран постсоветского пространства

В статье проанализирована сущность экономической политики КНР по отношению к странам Центральной Азии, дана характеристика основным формам и методам ее реализации. Показаны этапы становления экономического сотрудничества КНР с центральноазиатскими странами постсоветского пространства.

Ключевые слова: экономическая политика, соперничество, «стратегия постепенного проникновения», сырьевые ресурсы, концепция «Шокового пути».

Tsapko O.M. Features of the economic policy of the PRC on the central asian countries of the post-space space

In the article basic essence of economic politics of Peoples Republic of China is analysed in relation to the central Asiatic countries of post soviet , and also description to the